

A JOGELLENESEN KÜLFÖLDRE VITT KULTURÁLIS JAVAK VISSZASZOLGÁLTATÁSÁNAK JOGI KÖRNYEZETE

VADÁSZ VANDA, PHD
tudományos segédmunkatárs
HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Jogtudományi Intézete
vanda.vadasz@tk.hu

Bevezetés

A konferencia témájához, amely a kulturális javak védelme krízishelyzetekben, szorosan kötődik annak feltárása, hogy mi történik a világot felforgató események hatására (jellemzően megnövekedett mértékben) külföldre kerülő kulturális javakkal: milyen eszközök, módok állnak rendelkezésre az eredeti tulajdonosnak, hogy tárgyát visszaszerezze.

Az alábbiakban röviden bemutatjuk a kulturális javak visszaszolgáltatása céljából kialakított sokrétű jogszabályi környezetet, majd a javak visszaszolgáltatására okot adó egyes tipikus tényállások elemzése után kitérünk a restitúciós eljárások különböző formáira.

Jogforrások

A jogforrások köre a kulturális javak védelme tárgyában igen színes: találunk itt nemzetközi egyezményeket, európai uniós jogforrásokat, belső törvényeket, rendeleteket, nem is szólva a *soft law* eszközökről. A vonatkozó többcsatornás jogforrási rendszer, annak gyakorlata és irodalma mára egy sajátos jogterületet hozott létre. Az alábbiakban röviden bemutatjuk a hazánk szempontjából legjelentősebb jogforrások rendszerét.

Nemzetközi jogforrások

Mára számos nemzetközi egyezmény foglalkozik a kulturális javak védelmével: ezek az eszközök jellemzően a védendő tárgy egy-egy aspektusát fedik le.¹ Általánosságban elmondhatjuk, hogy a nemzetközi szabályanyag elsősorban a köztulajdonban lévő állomány védelmére fókuszál,

¹ Külön szabálytömeg vonatkozik az ősi területek és szobrok védelmére, a műemlékek jogára, a mozgatható műemlékekre, az ősi roncsok és hajóroncsok szabályozására, amelyek érintőlegesen foglalkoznak a kulturális javak védelmével. Minden szabályozási terület eltérő szintű hatékonysággal rendelkezik.

kevéssé avatkozik be a magánszféra tevékenységébe. Erre főként akkor kerül sor, ha egy nemzeti szempontból jelentős tárgy kiviteléről van szó.² Az alapvető fogalmak meghatározása és értelmezése tekintetében máig fennálló következetlenség okán a rendszer nem nevezhető különösen hatékonnak.³

Ha szeretnénk kiemelni néhány különösen fontos jogforrást, elsőként az 1954. évi Hágai Egyezményt kell említeni, amely a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában született, s a legelső kifejezetten kulturális javakra vonatkozó nemzetközi norma.⁴ Megalkotásának indoka és katalizátora egy krízishelyzet: a második világháború alatt megvalósuló, addig elképzelhetetlen mértékű pusztítás és fosztogatás. Alkalmazása megalkotása körülményeinek megfelelően speciális helyzethez kötődik: a szerződő felek közti „nyílt háború vagy bármely más fegyveres összeütközés”.⁵

Olyan megállapodás, amely a kulturális javak védelmével átfogóan foglalkozik, jóval később született. A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezmény⁶ a védelem fokát erősíti: általános intézménylétesítési kötelezettséget ír elő a tagállamok számára abban az esetben, ha még

2 Buzinkay 2004, 323.

3 „Míg a kulturális javak különböző tudományterületeivel foglalkozó szakértőknek egy meglehetősen világos koncepciójuk van vizsgálatuk tárgyáról, a kulturális örökség jogi definíciója az egyik legnagyobb kihívás, amellyel a kutatók ma szembesülnek.” Blake 2000, 63–64.

4 A szabályozást két jegyzőkönyv egészítette ki. Kihirdette az 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről; illetve a 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

5 Bővebben lásd O’Keefe 1999.

6 Kihirdette az 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

nem működik az országban a kulturális javakra specializált védelmi szervezet, valamint kötelezi őket az exportengedélyezési tanúsítvány rendszerének kiépítésére (és annak hatékony alkalmazására). A szabályozás előírja a jogellenesen kivitt kulturális javak kölcsönzésének akadályozását két tagállam között, illetve rendelkezik a másik tagállam intézményéből lopott javak visszajuttatásának kötelezettségéről. E tilalmak be nem tartása büntető- vagy szabálysértési eljárást von maga után. A részes államoknak ezen túl segítségnyújtási kötelezettséget ír elő egymással szemben.

A következő lépésre 1982-ben került sor, amikor is az UNESCO megkezdte a kulturális javak illegális forgalmára vonatkozó nemzeti jogi szabályozások vizsgálatát. Számos ajánlás kibocsátása után az UNESCO felkérte a Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítésére (UNIDROIT) nevű szervezetet, hogy dolgozza ki az 1970-es UNESCO egyezményt kiegészítendő a kulturális tárgyak illegális kereskedelmére vonatkozó magánjogi szabályokat.⁷ Az új szabály jelentősége abban mutatkozik meg, hogy magánszemélyek számára is megnyitja kulturális tárgyaik visszakövetelésének lehetőségét, ezzel elővetítve a részes államok különböző védelmi rendszereinek harmonizálását.⁸ Az egyezmény alapján a részes államok kérhetik a másik részes állam illetékes hatóságától, hogy az rendelje el a kérelmet előterjesztő állam területéről jogellenesen külföldre vitt kulturális tárgy visszaadását.

Az uniós joganyag a szabályozási rendszer egyik sarokköve. Kiindulópontként az Európai Unió működéséről szóló szerződés 36. cikke szolgál, amely uniós szinten az áruk, köztük a kulturális javak mozgásának korlátozhatóságáról rendelkezik. A szabályozás tiltja a behozatal, a kivitel korlátozását, valamint az ezekkel azonos hatású intézkedéseket, azonban kiveszi e főszabály alól a „művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincseket”. Ennek nyomán a tagállamok szabad kezet kapnak nemzeti kincseik meghatározásában és védelmében.⁹

7 Prott 1996, 59–61.

8 Lenzner 1994–1995, 491.

9 A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: Harmadik jelentés a tagállam területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló 93/7/EKG tanácsi irányelv alkalmazásáról. Brüsszel, 2009, 3.

A későbbiekben létrehozott speciális uniós szabályok erről az alapról indulva igyekeznek segítséget nyújtani a tagállamoknak, hogy azok szabályaikat összehangolva nagyobb védelmi szintet biztosíthassanak kulturális tárgyaiknak. A kulturális javak mozgását illetően több másodlagos uniós jogforrás született: először a kulturális javak kiviteléről szóló 3911/92/EGK rendelet (melyet később felváltott a 116/2009/EK rendelet), majd a tagállamok területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló 93/7/EGK irányelv (felváltotta a 2014/60/EU irányelv). A 116/2009/EK rendelet és 2014/60/EU irányelv által létrehozott rendszert 2019-ben az Unió vámterületére belépő „nem uniós”¹⁰ kulturális javak vámkezelésére vonatkozóan a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 rendelet egészítette ki.

Belső jogi jogforrások

A magyar jogrendszerben nem található olyan jogszabály, amely – a 2016-os német *Gesetz zum Schutz von Kulturgut*hoz hasonlóan – átfogóan szabályozná a kulturális javakkal kapcsolatos eljárásokat. E speciális tulajdonságokkal rendelkező ingók tulajdonjogáért folyó eljárások során ezért mind a közjog, mind a magánjog területén elhelyezkedő szabályokat figyelembe kell venni.

Ami a közjogi területen fellelhető szabályozást illeti, a vizsgált tárgykörtől függően a legkülönbözőbb törvények és rendeletek lehetnek relevánsak. Kiemelt helyet foglal el ezek között egységes örökségvédelmi szabályozásunk, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény. Ha a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaszolgáltatásáért restitúciós eljárást szeretnénk indítani, ugyanilyen jelentőségű az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. A hazánkba érkező kulturális javak lefoglalás alóli mentességét a kölcsönzött kulturális javak különleges védelméről szóló 2012. évi XCV. törvény garantálja. A jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény pedig az Unióhoz való csatla-

10 Értsd: az Európai Unió vámterületén kívül létrehozott vagy fellelt kulturális javak.

kozás jegyében, a magyar szabályozásnak a 93/7/EGK irányelvvel való harmonizációja céljából lépett életbe.¹¹

Az anyagi magánjog oldaláról a legfontosabb jogforrás a 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről, amelyben ugyan nem találunk különös rendelkezéseket a kulturális javakra vonatkozóan a dologi jogi, kötelmi jogi szabályok között, de a javakkal kapcsolatos ügyletek és tulajdonviszonyok alapvető szabályai itt találhatók. Mivel a jogellenesen elvett kulturális javak útja jellegzetesen több állam határán át vezet, rendkívül fontos a nemzetközi magánjog megoldása. Ez a jogág hivatott utat mutatni többek között abban a kérdésben, hogy a több ország jogát érintő tényállás fennállása esetén melyik állam jogát kell alkalmaznia az eljáró fórumnak. A 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról 46–47. szakaszaiban speciális rendelkezéseket iktatott be szabályai közé, melyek igyekeznek kiegyensúlyozni a jellemzően összetett tényállással bíró jogvitákban megjelenő érdekeket.¹²

A kulturális javak visszaszolgáltatásának jogalapja

Melyek is pontosan azok a helyzetek, amelyek esetén az eddig áttekintett szabályok felhívhatók lesznek? A kulturális javak származási államból való jogellenes kikerülésének több tényállása ismert: jogellenes ásatások folyományaként, lopás útján vagy háborús helyzet adta fosztogatás következtében megvalósuló elvándorlás. Bármelyik úton is került ki a tárgy eredeti tulajdonosa birtokából, közös elem a beleegyezés hiánya, esetleg a kényszer hatása.

11 2001. évi LXXX. tv. 8. §, 9. §. A törvény később, a 2014/60/EU irányelv életbe lépésére való tekintettel jelentős módosításokon esett át.

12 A nemzetközi magánjogi szabályozás európai fejlődéséhez lásd Szabados 2020.

Illegális ásatások

A jogellenes ásatások útján az eredeti tulajdonos birtokából kikerült tárgyak a kulturális javak bizonyos körére korlátozódik: ez esetben többnyire évszázadok, évezredek óta rejtve lévő régészeti leletekről van szó. Az ilyen javak szakszerűtlen feltárása, a szállítás könnyítése érdekében végzett vagy az eredetet elrejtteni hivatott megrongálása különösen fájó jelenség, hiszen ennek következtében a tárgyak – elszakítva eredeti lelőhelyüktől, megcsonkítva – az eredeti használatukról, környezetükről és a többi lelethez kapcsolódó viszonyukról árulkodó értékes információkat veszíthetnek el. A tulajdonjog bizonyítása a feketekezeskedelemben való eladhatóság könnyítése érdekében tett intézkedések folytán rendkívül nehézé válik. A Seuso-kincsek¹³ Magyar Állam általi visszaigénylése az amerikai fórum előtt jellegzetes példája a származás megállapítása rendkívüli bizonyítási nehézségeinek.¹⁴

Lopás

Az eredeti tulajdonos birtokából lopás útján kikerülő tárgyak a kulturális javak gyakorlatilag minden alkategóriáját érintik. Régészeti jelentőségű leletektől kezdve muzeális értékű gyűjteményekig bármely jószág ki van téve ennek a veszélynek – a bejelentett lopások száma pedig évről évre nő. Szintén változatos az érintettek köre: a tárgy ilyen úton kikerülhet akár magánszemély, valamilyen szervezet vagy az állam tulajdonából, így a visszaszolgáltatást célzó eljárásban felperesi minőségben megjelenő felek is változatos képet mutathatnak, ami gyakran vezet minősítési kérdésekhez a peres fél perbeli jog- és cselekvőképességét illetően. A múzeumok például, melyek a műtárgyak beszerzésére, megőrzésére, nyilvánosságnak történő bemutatására, illetve a velük kapcsolatos tudományos kutatások folytatására hivatottak, szerepükből adódóan

¹³ A Seuso-kincs még hiányos állapotában is a legnagyobb értékű fennmaradt késő római ezüstedényekből álló kincslelet (Mráv 2014). A tárgyak értéke – hatalmas méretük és ezüstartalmuk ellenére – mégsem nemesfémtartalmuk alapján ítélandó meg. Ritkaságuk és egyediségük, valamint azon tulajdonságuk, hogy készletet alkotnak, megsokszorozza piaci értéküket.

¹⁴ Bővebben lásd Vadász 2017.

gyakran jelennek meg félként az ilyen perekben, hasonlóképpen az aukciósházakhoz és a műtárgykereskedőkhöz.¹⁵ Az egyes műtárgykereskedelemben érdekelt csoportok gyakran szerveződnek – lásd a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) vagy a Műemlékek és Műemléki Együttesek Nemzetközi Tanácsa (ICOMOS) –, aminek a jogviták rendezése terén számos pozitív hozadéka van.¹⁶

Fosztogatás

A fegyveres konfliktus valódi táptalaját adja a kulturális javak károsításának, lopásának. A megszállt területen végbemenő, kulturális javakat érintő fosztogatás, kisajátítás számos speciális problémát generál a restitúciós eljárásokat illetően. A legutóbbi időben a szíriai és iraki helyzet az, amely reakcióra késztette a jogalkotót.¹⁷ Ha a restitúciós perek egyértelműen megkülönböztetett figyelmet kapó csoportját szeretnénk kiemelni, akkor a második világháború időszaka alatt kisajátított javak körét érintő eljárásokról kell szólnunk.¹⁸ A náci és szovjet csapatok által végzett fosztogatás eredményeképp néhány évtized alatt elkobzott műtárgyak százezrei szóródtak szét a világban a – nehezen kategorizálható – tranzakciók legkülönbözőbb módzatai által, a tulajdoni viszonyok láncolatát gyakorlatilag visszakövethetetlené téve.¹⁹ Az eredeti tulajdonos könnyen rendkívül hátrányos helyzetbe kerül az ilyen tárgyakat érintő eljárásokban: a javak

15 Közös nevezőként funkcionál, hogy működésükből eredően mindannyian a műtárgyak szabad kereskedelmében érdekeltek, azonban a javak hatalmas méreteket öltő árnyékpiaca etikai megfontolások bevezetésére késztette őket. Nívós dokumentumok az 1984-es Code of Practice for the Control of International Trading in Works of Art vagy az újabb, 2015-ös International Association of Dealers in Ancient Art gondozásában megjelent The Code of Ethics.

16 Bővebben lásd Campfens 2014, 79–80.

17 Lásd az EU kulturális javak behozatalát szabályozó rendelkezéseit: A Tanács 1210/2003/EK rendelete az Irakkal fennálló gazdasági és pénzügyi kapcsolatok egyes korlátozásairól és a 2465/96/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről; a Tanács 1332/2013/EU rendelete a szíriai helyzetre tekintettel korlátozó intézkedések meghozataláról szóló 36/2012/EU rendelet módosításáról.

18 Roodt 2013, 302.

19 Minton 2010, 50.

felkutatása többnyire időigényes és költséges eljárás, s visszaigénylésük elé is olyan akadályok gördülhetnek, mint az elévülési idő eltelte.

A kilencvenes években a témát feldolgozó számos kötet jelent meg világszerte, nemzeti intézkedések születtek a károsultak kárpótlására vonatkozóan, és különböző deklarációk láttak napvilágot. Ezek közül ki kell emelni a Washingtonban tartott konferencia folytán 1998-ban elfogadott, a náci által zsákmányolt műkincsek visszaszolgáltatásának erkölcsi kötelezettségét deklaráló washingtoni nyilatkozatot, valamint az Európai Unió védnöksége alatt tartott, a holokauszt-korszak javaival kapcsolatos kérdéseket taglaló Terezini Konferencia záródokumentumát, a 2009-ben aláírt terezini nyilatkozatot. Az Európa Tanács zsidóktól zsákmányolt kulturális javakról szóló 1205. számú 1999-es határozata, más néven a vilniusi nyilatkozat mind a náci, mind a kommunista rendszerek fosztogatásaira kitér, és a szétszóródott tárgyak eredeti tulajdonosnak történő visszaszolgáltatásának fontosságát hangsúlyozza.²⁰

A vitarendezés módjai

Láttuk, milyen változatos a restitúciós eljárás tárgyainak, illetve az alapul szolgáló tényállásoknak a köre. Ugyanez jellemző a jogvitákban részt vevő felekre is, melyek lehetnek állami és nem állami szereplők egyaránt. Ezt a körülményt fontos hangsúlyozni, ugyanis akár egy polgári peres eljárásról, akár alternatív vitarendezésről beszélünk, a felek különböző típusai jogállásukból fakadóan eltérő eszközökkel rendelkeznek (ideértve az alkupozíciót, a diplomáciai nyomásgyakorlást és egyéb nem jogi faktorokat is). Ezek a faktorok mind befolyással lehetnek a jogvita rendezésének módjára.²¹ Bonyolítja a helyzetet, hogy nem állandó faktorokról

20 Resolution 1205 on 'Looted Jewish Cultural Property' of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 1999 (*Vilnius Forum Declaration*).

21 Az alternatív vitarendezési módokon és a hagyományos bírósági eljáráson kívül érdemes számolni a jogviták nemzetközi bíróságok előtti rendezésével is. A nemzetközi elem által megkívánt semlegesség ezen az úton elérhető, ugyanakkor e fórumok hatásköre ezen vitákkal kapcsolatban erősen limitált lehet: az eljárások alanyai csak államok lehetnek, melyek a bíróság joghatóságának önként alávetik magukat.

beszélünk: nem ritka példának okáért a kulturális javakhoz tipikusan tapadó nemzeti érdekek fényében az a tényállás, hogy a magánfelek között folyó restitúciós perbe becsatlakozik a (feltételezett) származási állam (államok) is.²²

Állami út

A hagyományos bírósági út igénybevétele azon esetekben optimális, amikor a tényállás tisztázott, és a követelés jogi háttere sem vet fel szélsőségesen összetett kérdéseket (például a joghatóságot,²³ az alkalmazandó jogot, a bizonyítás részleteit, az elévülési idő elteltét illetően), továbbá a felek pozíciója kiegyensúlyozott (például magánfelek állnak egymással szemben, s az ügy peren kívüli rendezése érdekében egyik fél sem tud nyomást gyakorolni a másikra).²⁴ A bírósághoz fordulás nagy előnye, hogy az aktus megakasztja az elévülési időt, ezen túl bizonyos ideiglenes intézkedések is igénybe vehetők, melyek a végleges döntésig biztosítják a jogvita tárgyát. A nyilvánosság olyan tényező, amely néhány esetben – nyomásgyakorlásként – kifejezetten erősíti az adott fél helyzetét.

Ez az út azonban sokszor nem tűnik ideálisnak. Lehetséges egyrészt, hogy az eljárás negatívan befolyásolja az érintettek – államok, intézmények – kapcsolatát.²⁵ Másrészt a többlépcsős, olykor nehezen átlátható jogforrási rendszer feltérképezése után a bíróságnak a jogvitára alkalmazandó jog keresésekor is számos összetett kérdésre kell választ adnia: a szóban forgó tárgy a kulturális javak körébe tartozik-e, melyik állam tekinthető származási államnak stb. Nem utolsósorban, a külföldi határozat elismerése és végrehajtása sem minden esetben történik akadálytalanul.²⁶

²² Tanzi 2019, 5.

²³ A fórum országának állami immunitással kapcsolatos szabályozása jellemzően gátját jelenti más szuverén elleni eljárásnak.

²⁴ Stamatoudi 2016, 434.

²⁵ Népszerű eszköz a tárgyalások megkezdését, illetve a megállapodás létrejöttét célzó nyomásgyakorlás, a kulturális embargó bejelentése.

²⁶ Alessandro Chechi úgy fogalmaz, hogy a kulturális örökséget védő nemzetközi szabályrendszer gyengeségének leg súlyosabb forrása a végrehajtási mechanizmusok alkalmatlansága, illetve hiánya. Chechi 2014, 1.

Alternatív vitarendezés

Jelenleg nem áll rendelkezésre kulturális javakkal kapcsolatos alternatív úton lefolytatott jogvitákat taglaló adatbázis, így az előnyök és hátrányok valódi mérlegelése nehéz – a jogirodalom azonban konzekvens abban, hogy a területen felmerülő viták túlnyomó része ezen az úton rendeződik.²⁷ Mi lehet ennek az oka?

Először is vannak esetek, amikor a bírói út egyáltalán nem áll rendelkezésre.²⁸ Nem csak kényszer hatására fordulnak azonban a felek az alternatív vitarendezés felé: a jó kapcsolat megőrzésének rendkívül hatékony eszközéről van szó. A jellemzően különböző államokból származó (vagy egyenesen különböző államokat képviselő) alanyok szívesen élnek az eljárás nyelvének és helyszínének megválasztását illető lehetőséggel is. Csábító lehet az alternatív vitarendezés – polgári peres eljáráshoz képest – gyorsasága és költséghatékonysága.²⁹ Az alternatív vitarendezési eljárások bizalmassága főleg nevesebb intézmények, államok számára jelenthet különös vonzerőt, presztízsük megőrzésének érdekét szem előtt tartva. E speciális területen jártas bírák, közvetítők vagy semleges harmadik felek jelölhetősége is fontos szempont a vitarendezés tekintetében. A kulturális javakat szabályozó nemzetközi eredetű jogforrások szövevényes hálója, illetve hatályuk hiányosságai (például a visszaható hatály tilalma), valamint a legeltérőbb nemzeti megoldások fölötti kontroll – például jogválasztás útján – is kívánatos lehet, amire az alternatív vitarendezés rugalmassága lehetőséget biztosít. Az alternatív vitarendezés legnagyobb előnye mégis az, hogy benne rejlik a lehetőség, hogy a tisztán jogi szempontok szerint zajló bírósági eljárással ellentétben a felek érdekei – és a kulturális javak speciális területét jellemző egyéb megfontolások – álljanak a középpontban, mely

27 Irini Stamatoudi úgy becsülte, hogy a kulturális javakkal kapcsolatban felmerült jogviták csaknem 90 százaléka alternatív vitarendezés útján kerül rendezésre. Stamatoudi 2020.

28 Ilyen eset lehet például, ha az irányadó jog szerint az elévülési idő eltelt. Az ilyen esetekről bővebben lásd Renold–Chechi 2014, 189.

29 A pereskedés költségei a kulturális javakkal kapcsolatos ügyek jellemzően összetett tényállása és az általuk felvetett szövevényes jogi kérdések kibogozása okán extrém magasságokba szökhetnek – ami akár magának a kulturális jószágnak az értékét is meghaladhatja. Chechi 2014, 143.

szabadság hatékonyabb vitarendezést eredményezhet a bírósági úttal párhuzamosan vagy azt helyettesítve.³⁰ Az eljárás útján olyan végkimenet is elérhető, amely bírósági eljárásban nem (osztott tulajdon, hosszú távú kölcsönmegállapodások, ajándékozás, kizárólag pénzbeli kompenzáció stb.),³¹ vagyis amely nem egyik vagy másik fél győzelmét jelenti, hanem mindkét fél érdekeinek megjelenítését, összehangolását.³²

Jogforrások az alternatív vitarendezésről

Az előbbieket felismerve a kulturális javak témakörével foglalkozó több nemzetközi jogforrás ajánlja az alternatív vitarendezési módok használatát. A nemzetközi egyezmények köréből mind a Hágai Egyezmény,³³ mind az UNESCO egyezmény³⁴ szorgalmazza a jószolgálat intézményének alkalmazását a vitás helyzetek rendezése érdekében. Az 1995-ös UNIDROIT egyezmény lehetővé teszi, hogy a szembenálló felek az állami bíróságokon és más hatóságokon túl „vitájukat bármely más bíróság, illetékes hatóság vagy választott bíróság elé” terjesszék. Sajnálatos módon további részleteket, konkrétumokat az egyezmény nem említ az eljárás lefolytatásával kapcsolatban, így gyakorlati hatása nem mondható markánsnak.³⁵

Az európai uniós jogforrások közül a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelv lehetőséget ad arra, hogy a tagállamok központi hatóságai közvetítőként járjanak el a tárgy visszaszolgáltatását igénylő állam és annak birtokosa

³⁰ Strother 2012, 335.

³¹ A visszaszolgáltatási perek végkimenetelének nemzetközi gyakorlatát részletesen elemzi Cornu—Renold 2010.

³² Az alternatív vitarendezésnek számos formája van, melyek megoldási mechanizmusait és eszközeit illetően különböznek. A nemzetközi vonatkozású jogviták esetén az ENSZ Alapokmánya a következő vitarendezési módokat említi: közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés (mediáció), békéltetés, választottbírói eljárás, bírósági eljárás. Az előbbieket természetesen az államok közti jogvitákra vonatkoznak, de hasonló módozatokat említhetünk magánfelek, illetve magánfelek és az állam közti jogvitákban is.

³³ Lásd az egyezmény 22. cikkét.

³⁴ Az UNESCO egyezmény kifejezetten biztosítja az államok részére az UNESCO gyakorlati segítségét a jószolgálatot illetően. Lásd az egyezmény 17. cikk (5) bekezdését.

³⁵ Daly 2005, 272.

közt. A rendelkezés kifejezetten szorgalmazza a választottbíróági eljárás igénybevételét, ami azonban semmilyen esetben sem akadályozhatja a feleket a bírósági eljárás megindításában.

A vonatkozó jogforrásokat illetően ezen a területen jelenik meg határozottan a jogellenes elvétel egyes tényállásainak differenciálása a háborús fosztogatások esetkörének kiemelése képében: a második világháború műkincslopást, kisajátítást érintő, különösen érzékeny időszakának következményeivel, különösen a náci fosztogatás áldozataival több dokumentum foglalkozik. A washingtoni nyilatkozat 11. pontja kifejezetten felszólítja az államokat, hogy az elkobzott műkincsok tulajdoni viszonyainak rendezése érdekében alkalmas alternatív vitarendezési mechanizmust dolgozzanak ki. Ehhez kapcsolódik a nácik által elkobzott műtárgyakról szólva a terezini nyilatkozat, amely visszautal a washingtoni nyilatkozatra, megerősíti az abban foglaltakat, és felhívja az államokat, hogy „tegyék lehetővé az alternatív vitarendezést, ahol csak jogilag lehetséges”.³⁶ Az Európa Tanács 1205. számú 1999-es határozata az európai zsidó közösségek és a kormányközi szervezetek figyelmét hívja fel a peren kívüli vitarendezési formák igénybevételére, illetve fejlesztésére.³⁷

Konklúzió

Annak érdekében, hogy képet kapjunk a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak hazakerülésének jogi jellemzőiről, áttekintettük a jogszabályi környezet legfőbb elemeit, a tényállások jellegzetességeit, az eljárás főbb szereplőit és a jogvita rendezésének lehetséges módjait. Kijelenthetjük, hogy egy rendkívül összetett jelenségről van szó, mely-

³⁶ Lásd a nyilatkozat 3. cikkét.

³⁷ A *soft law* eszközök közül érdemes még kiemelni a Nemzetközi Jogi Egyesület (ILA) 2004-es berlini konferenciáján készült jelentést, amelynek javaslata szerint „[ha] a felek kulturális dologra irányuló visszaszolgáltatási kérelem bármely vonatkozását illetően két éven belül képtelenek kölcsönösen kielégítő megoldást találni, jóhiszeműen eljárva megkísérlik a vitát tárgyalás, mediáció, békéltetés, ad hoc vagy állandó választottbíróság útján rendezni”.

nek rendezése a mai napig kihívást jelent a jogászközösség számára. A terület folyamatos fejlesztés alatt áll: a jogforrások egyre növekvő száma és az alternatív eljárások növekvő népszerűsége egyaránt arra mutat, hogy a szakemberek felismerték a problémakör jelentőségét, és egyre erősebb összefogással igyekeznek megnyugtatóan rendezni azt.

Bibliográfia

- Blake, Janet 2000. On Defining the Cultural Heritage. *International and Comparative Law Quarterly* 49, 61–85.
- Campfens, Evelien 2014. Alternative Dispute Resolution in Restitution Claims and the Binding Expert Opinion Procedure of the Dutch Restitutions Committee. In: Valentina Vadi – Hildegard Schneider E.G.S. (eds.): *Art, Cultural Heritage and the Market Ethical and Legal Issues*. Berlin, 61–91.
- Cornu, Marie – Renold, Marc-André 2010. New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution. *International Journal of Cultural Property* 17, 1–31.
- Chechi, Alessandro 2014. *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*. Oxford.
- Daly, Brooks W. 2005. The Potential for Arbitration of Cultural Property Disputes: Recent Developments at the Permanent Court of Arbitration. *Law and Practice of International Courts and Tribunals* 4/2, 261–280.
- O’Keefe, Roger 1999. The Meaning of ‘Cultural Property’ under the 1954 Hague Convention. *Netherlands International Law Review* 46, 26–56.
- Lenzner, Nina R. 1994. The Illicit International Trade in Cultural Property: Does the UNIDROIT Convention Provide an Effective Remedy for the Shortcomings of the UNESCO Convention? *University of Pennsylvania Journal of International Law* 1994–1995, 469–507.

- Minton, Jennifer Ann 2010. Art Restitution of Nazi-Era Looted Art: A Growing Force in Art and Law. *Journal of Art Crime* 4, 50.
- Mráv Zsolt 2014. Seuso ezüstjei Székesfehérváron. SZIKM blog, a Szent István Király Múzeum blogja, 2014. október 6., szikmblog.wordpress.com/2014/10/06/seuso-ezustjei-szekesfehervaron.
- Prott, Lyndel V. 1996. *UNESCO and UNIDROIT: a Partnership against Trafficking in Cultural Objects*. www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/articles/s70-prott-1996-e.pdf, 59–71.
- Renold, Marc-André — Chechi, Alessandro 2014. Just and Fair Solutions: An Analysis of International Practice and Trends. In: Campfens, Evelien (ed.): *Fair and Just Solutions? Alternatives to Litigation in Nazi-Looted Art Disputes: Status Quo and New Developments*. The Netherlands, 187–200.
- Roodt, Christa 2013. Restitution of Art and Cultural Objects and Its Limits. *Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 46, 286–307.
- Stamatoudi, Irini 2016. Alternative Dispute Resolution and Insights on Cases of Greek Cultural Property: The J.P. Getty Case, the Leon Levy and Shelby White Case, and the Parthenon Marbles Case. *International Journal of Cultural Property* 23, 433–457.
- Stamatoudi, Irini 2020. *The 1995 UNIDROIT Convention and Out-of-Court Settlement of Cultural Property Disputes. The 1995 UNIDROIT Convention — Cultural Objects at the Crossroad of Rights and Interests*. International Conference to Mark the 25th Anniversary of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegal Exported Cultural Objects.
- Strother, Grant 2012. Resolving Cultural Property Disputes in the Shadow of the Law. *Harvard Negotiation Law Review* 4/1, 335–376.
- Szabados Tamás 2020. In Search of the Holy Grail of the Conflict of Laws of Cultural Property: Recent Trends in European Private International Law Codifications. *International Journal of Cultural Property* 27, 323–347.
- Tanzi, Attila Massimiliano 2019. *The Means for the Settlement of International Cultural Property Disputes: An Introduction*. Lecture delivered on 25 October 2019 in Florence at the conference “Cultural Property:

What Means for the Settlement of International Disputes?” organized by the Florence Chamber of Commerce and the Permanent Court of Arbitration. Docs.pca-cpa.org/2019/12/A.-Tanzi-Lecture-of-25-October-2019.pdf.

Vadász Vanda 2017. Lessons of Sevso Case – Restitution Challenges of the Illegally Exported Cultural Property. In: Szabó Marcel et al. (eds.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2016*. The Hague.

Buzinkay Péter 2004. Az angol műtárgyvédelem. *Műemlékvédelem* 48/5, 323–329.